

## REZULTATELE ULTIMELOR CERCETĂRI ALE ARHEOLOGILOR SOVIETICI CU PRIVIRE LA AȘEZĂRILE DE TIP ROMEN-BORȘEVO ȘI IMPORTANȚA LOR PENTRU ARHEOLOGIA R.P.R.

DE  
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Arheologii sovietici au adus în ultima vreme o serie de precizări relativ la așezările culturii slavo-ruse de pe malul stîng al Niprului. În urma cercetărilor făcute în această regiune, ei au reușit să deosebească trei grupe mari cronologice de așezări. Din prima fac parte așezările de tip Romen-Borșevo din secolele VIII—X, din a doua așezările cu straturi de cultură de tip Romen-Borșevo din secolele VIII—X și din perioada marilor cneji din secolele X—XIII și, în sfîrșit, din a treia, așezările numai din perioada marilor cneji din secolele X—XIII.

În lucrarea de față ne vom opri atenția asupra așezărilor de tip Romen-Borșevo, arătînd la început care este stadiul actual al cercetărilor din U.R.S.S. cu privire la acest grup. Pentru aceasta ne vom sprijini în special pe două lucrări ale arheologului sovietic I. I. Leapușkin, publicate în « Sovetskaia Arheologhiia », dintre care una mai veche, din 1947 cu titlul « Despre datarea horodiștilor culturii Romen-Borșevo »<sup>1</sup> și alta mai nouă, din 1952, intitulată « Așezările slave timpurii de pe malul stîng al Niprului în regiunea de silvostepă »<sup>2</sup>.

În partea a doua a lucrării vom încerca să arătăm ce importanță prezintă aceste rezultate ale arheologilor sovietici cu privire la grupul Romen-Borșevo pentru arheologia R.P.R., în special din Moldova.

★

Cultura Romen-Borșevo a fost denumită astfel după numele a două grupe de horodiști înrudite, din regiunea de silvostepă dintre Nipru și Don, dintre care cele din grupul Romen se află pe malul stîng al Niprului, iar cele din grupul Borșevo în regiunea Voronej.

Așezările culturii Romen-Borșevo au fost cunoscute în această regiune încă din secolul al XIX-lea, fără însă ca să se poată ajunge la determinări cronologice și la precizări relativ la aspectul exterior și la structura internă și formele de viață din cuprinsul acestor așezări. De abia prin săpăturile și cercetările lui N. E. Makarenko din horodiștea de la Monastirișce și din alte horodiști din raionul Romen, din 1901, 1906, 1910, 1912, 1915, 1922 și 1924, s-au adus primele

<sup>1</sup> I. I. Leapușkin, O datirovke gorodiști romensko-borșevskoi kulturi. « Sovetskaia Arheologhiia », 1947, IX, p. 121 și urm.

<sup>2</sup> Idem, Ranneslavianskie poseleniia dneprovskovo lesostepnogo levoberejia. « Sovetskaia Arheologhiia », 1952, XVI, p. 7 și urm.

precizări relativ la aspectul exterior și la structura internă și formele de viață din cuprinsul așezărilor de tip Romen. Deși săpăturile de la Monastirișce nu au fost prea metodice, totuși pînă în prezent ele pot fi considerate ca cele mai importante din grupul Romen. Acolo, în afară de resturile de locuire aparținînd grupului Romen, s-au mai găsit și altele, din epoca bronzului și din vremea sciților, precum și din perioada marilor cneji, din secolele X-XII. În afară de aceasta, deși N. E. Makarenko a întreprins numeroase cercetări cu privire la grupul Romen, totuși el nu a întocmit nici o lucrare de sinteză. Din revizuirea arhivei private a lui N. E. Makarenko, I. I. Leapușkin a constatat că N. E. Makarenko a fost foarte prudent în ceea ce privește cronologia și problema etnică a grupului Romen, menținîndu-se în domeniul presupunerilor și ipotezelor. Astfel, relativ la cronologia grupului Romen, N. E. Makarenko nu a adus nici o precizare pentru limita superioară, deși avea unele indicii, iar limita inferioară a coborît-o pe nedrept pînă în vremea orînduirii comunei primitive. De asemenea N. E. Makarenko nu a rezolvat problema nici din punct de vedere etnic. Cu toate acestea, el a adus o contribuție importantă la cunoașterea grupului Romen și pe baza cercetărilor de la Voronej a tras concluzii juste relativ la apropierea dintre culturile Romen și Borșevo.

În ceea ce privește grupul Borșevo, s-au făcut săpături în 1905 de A. A. Spițîn în horodiștea Bolșoe Borșevo și la curganul cu morminte din împrejurimile orașului Voronej. Cercetările au fost apoi continuate în 1928 și 1929 de către P. P. Efimenko, care, pe bază de monede arabe, podoabe de metal și ceramică, a datat descoperirile făcute acolo în secolele IX-X și le-a pus în legătură cu slavii.

O altă fază importantă în istoricul cercetărilor cu privire la grupul Romen-Borșevo începe în 1938, odată cu organizarea expediției de pe malul stîng al Niprului de către Institutul de istoria culturii materiale al Academiei de științe din U.R.S.S. (Leningrad), împreună cu Institutul de arheologie al Academiei de științe al R.S.S. Ucrainene. Cu prilejul cercetărilor întreprinse de această expediție în 1938—1940 și 1945—1948 pe malurile afluenților principali ai Niprului și pe cursul superior al Donuțului, s-au descoperit mai multe zeci de așezări slave timpurii de tip Romen-Borșevo. În urma acestor descoperiri s-au obținut rezultate mai concludente relativ la răspîndirea, stratigrafia, aspectul exterior și structura internă și formele de viață din cuprinsul așezărilor, cronologia și determinarea etnică a așezărilor din grupul Romen-Borșevo. Toate aceste rezultate au fost prezentate de către cercetătorul sovietic I. I. Leapușkin în cele două studii amintite, care, pînă în prezent, sînt cele mai importante cu privire la acest grup.

În afară de aceste cercetări, s-au mai întreprins recunoașteri în 1949 și 1950 de către Universitatea de stat din Voronej<sup>1</sup>.

În ceea ce privește răspîndirea grupului Romen-Borșevo, prin cercetările recente s-au precizat limitele de sud, est și vest ale răspîndirii celor peste șai-zece de așezări din regiunea de pe malul stîng al Niprului. De asemenea, relativ la limita de nord a acestor așezări, s-a constatat că ele depășesc riul Desna.

După părerile lui I. I. Leapușkin, în această regiune de silvostepă de pe malul stîng al Niprului se întîlnește un grup neînsemnat de așezări de mai târziu, care este în legătură cu un complex mai mare de așezări din regiunea

<sup>1</sup> A. N. Moskalenko; Arhangelskoe (Golțevskoe) gorodișce: «Kratkie Soobșcenia», 1952, XLVIII, p. 103.

de la limita dintre silvostepă și păduri. De altfel, în regiunea de silvostepă s-au găsit asemenea așezări numai lângă păduri, pe locurile dominante din apropierea apelor sau pe porțiuni mici de dîmburi naturale de pe văile râurilor, și în locurile joase și inaccesibile de baltă. În aceste locuri, de obicei așezările sînt grupate cîte 2-4 la distanțe care variază între 3-5 km.

Cercetările recente de pe teren, precum și reanalizarea unor materiale arheologice descoperite mai demult l-au determinat pe I. I. Leapușkin să susțină că trăsăturile caracteristice ale așezărilor Romen-Borșevo se reîntîlnesc și în alte regiuni ale U.R.S.S., nu numai în aceea de pe malul stîng al Niprului, așa cum a presupus mai demult N. E. Makarenko și a susținut mai recent P. N. Treteakov.

Astfel, spre nord, cu mult dincolo de teritoriul cercetat, s-au identificat asemenea resturi pe cursul superior al Niprului, în cimitirul de la Gnezdovo de lângă Smolensk, în horodiștea de la Diakovo de lângă Moscova și în alte locuri din sudul Bielorusiei.

De asemenea s-au semnalat alte resturi și pe malul drept al Niprului, spre vest și sud-vest de această regiune, ca de exemplu pe dealul Kiselevka din Kiev, în împrejurimile satului Raiki (regiunea Jitomir, raion Berdicev), lângă satul Plisotkoe la sud-vest de Kiev și chiar mai departe, în bazinul cursului superior al Nistrului, lângă Bila, Balamutivka, Babin etc. În afară de acestea, din lipsă de informații mai ample, nu știm deocamdată dacă pot fi puse în legătură cu acest grup și unele din resturile de locuire din nivelul inferior din horodiștea de la Echimăuți (raionul Rezina) de pe malul drept al Nistrului<sup>1</sup>, precum și din așezările de la Cobusca Veche și Gîrbova din R.S.S. Moldovenească, unde s-a găsit o ceramică grosolană<sup>2</sup>.

După I.I. Leapușkin, așezările descoperite în aceste locuri prezintă aceleași trăsături arhaice ca și așezările grupului Romen-Borșevo și, deși sînt unele trăsături regionale, aspectul general este totuși uniform, după cum ne-o dovedesc ceramica, uneltele de os și locuințele în formă de semibordeie.

În general, așezările din afara regiunii de pe stînga Niprului sînt mai puțin cunoscute și insuficient studiate. Așa se explică atenția deosebită acordată de I. I. Leapușkin acestor descoperiri. După cercetătorul sovietic, răspîndirea teritorială a grupului Romen-Borșevo este încă o problemă complicată. Din acest motiv el afirmă că «orice pas nou în această direcție trebuie să ne atragă atenția, după cum nu trebuie uitat nici ceea ce s-a făcut în trecut». De asemenea el presupune că prin cercetările viitoare din aceste regiuni se vor înmulți descoperirile aparținînd acestui grup, dovedindu-se prin aceasta că unitatea slavilor răsăriteni, bine cunoscută în secolele X—XIII, s-a constituit înainte de formarea statului kievean.

În ceea ce privește aspectul exterior al așezărilor din grupul Romen-Borșevo, s-au deosebit două tipuri de așezări: horodiști (așezări întărite cu valuri și șanțuri) și siliști (sate deschise, mult mai mari ca întindere și dependente de horodiști).

În unele cazuri, populația grupului Romen-Borșevo a folosit așezările întărite din epoca scitică, construind întărituri complimentare, iar alte ori s-a instalat în preajma acestor așezări.

<sup>1</sup> De exemplu, ceramica lucrată la roata primitivă din stratul inferior de la Echimăuți, care după forme, decor și factură a fost datată în secolele VIII—IX: G. B. Fedorov, Gorodișce Ekimăuți. «Kratkie Soobșcenii», 1953, I, p. 110.

<sup>2</sup> G. B. Fedorov, Tiverți, «V. D. I.», 2 (40), 1952, p. 251 și urm.

În afară de aceasta, din cercetările făcute pînă acum rezultă că populația grupului Romen-Borșevo a avut așezări durabile în regiunea din stînga Niprului, deosebite de acelea anterioare de pe același teritoriu din prima jumătate a mileniului I.e.n.

Pe lîngă aspectul exterior al așezărilor, căruia în general, i s-a dat atenție mai mare, I.I. Leapușkin a încercat, în măsura posibilului, să lămurească și structura internă și formele de viață din cuprinsul așezărilor grupului Romen din regiunea Niprului, bazîndu-se în special pe rezultatele săpăturilor mai mari de la Monastirișce și ale sondajelor de la Opoșnia. Cu acest prilej s-au adus o serie de precizări relativ la stratigrafia, caracterul construcțiilor, inventarul de uz casnic și oasele de animale din aceste așezări.

Astfel, din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat că numai foarte rar există așezări ale grupului Romen-Borșevo cu un singur strat de cultură, ca de exemplu la Opoșnia, unde s-au făcut doar sondaje. În celelalte cazuri locuirea a fost mai îndelungată, începînd uneori din vremea orînduirii comunei primitive, în special din epoca sciților și continuîndu-se pînă în secolele X—XIII. Stratul de cultură din așezările grupului Romen, gros pînă la 1 m, este de culoare închisă și conține cenușă, cărbune, bucăți de lut ars, fragmente ceramice, obiecte de os, metal și lut, precum și oase de animale și de pești.

În ceea ce privește caracterul construcțiilor, s-a precizat că locuințele sînt semibordeie de formă rectangulară, cu laturile de 3m × 4m sau 4m × 5m și cu adîncimea maximă de 0,50 m — 1 m față de suprafața actuală a solului. De asemenea, s-a mai constatat că orientarea acestor locuințe este de obicei nord-est—sud-vest. În afară de acestea s-a mai observat că în așezările cu un singur strat, acestor locuințe le corespund la suprafața solului gropi adînci de 0,50 m — 0,60 m sau pete de culoare vie a stratului vegetal, în cazul în care s-au năruit aceste gropi.

În interiorul acestor locuințe s-au găsit uneori găuri de pari pe lîngă pereți, în mijloc și în colțuri, precum și bucăți de lipitură de la pereți. Pe baza acestor resturi, s-a presupus că uneori pereții de împletituri au fost fățuiți și că acoperișul era în două pante, într-o singură pantă sau chiar în două pante și orizontale.

De asemenea, tot în interiorul locuințelor s-au mai găsit cuptoare pentru încălzit și copt, de formă cubică sau semisferică și așezate de obicei în unghere, prisme, probabil pentru șezut și culcat, precum și gropi, lîngă cuptoare, în unghere și chiar în centrul locuinței, cum este cazul cu o groapă mare dintr-un presupus bordei-atelier al unui olar din horodiștea de la Monastirișce. Cuptoarele, ca și prislele, sînt cruțate din pămînt odată cu săpatul locuinței. Ele au gura spre interiorul locuinței și coșul în centrul bolții.

În afară de gropile din interiorul locuințelor s-au mai găsit și altele în afara locuințelor, servind pentru diferite scopuri gospodărești. Aceste gropi, adînci de 0,50 m — 2 m, în plan sînt rotunde, iar în secțiune au forma de clopot.

Inventarul locuințelor este constituit din puține obiecte de uz casnic, care se disting prin aspectul lor specific. Dintre acestea, primul loc îl ocupă ceramica, reprezentată prin vase lucrate cu mîna și la roată.

Vasele lucrate cu mîna, prin tehnica grosolană a pastei, arderea slabă și formele simple, se deosebesc ușor de alte specii ceramice. Astfel, din această categorie ceramică fac parte oalele cu pereții groși, neegali și zgrunțuroși, caracterizate atît prin forma lor cit și prin decor. În ceea ce privește forma, se remarcă buza puțin răsfrîntă, gîtul scurt, umerii reliefați, corpul ușor bombat

și fundul îngroșat și mai îngust decît gura. De asemenea, caracteristic pentru aceste vase este decorul de pe umărul și buza lor, care este constituit din motive ornamentale, obținute fie prin impresiuni de dinți de pieptene sau de șnur înfășurat pe un bastonaș, fie din alveole sau impresiuni rotunde făcute cu degetul.

O altă formă de vas lucrată cu mîna, asemănătoare uneori cu a oalelor, este aceea a vaselor de provizie, care se caracterizează atît prin tehnica grosolană a pastei cît și prin gura largă, buza înaltă și verticală, umerii bine profilați și fundul îngust. Relativ la dimensiuni, s-a constatat că aceste vase au maximumul lățimii egal cu înălțimea, spre deosebire de oale, a căror înălțime depășește lățimea.

Alt tip de vas lucrat cu mîna, caracteristic pentru grupul Romen, este acela în formă de tîpsie, cu fundul plat și cu marginea puțin înaltă și subțiată, decorată uneori fie cu impresiuni de pieptene sau șnur înfășurat, fie cu alveole. Vasele acestea, superioare ca tehnică și pastă, au fundul gros de circa 1,5 cm — 2 cm și diametrul de 10 cm—25 cm.

În afară de vasele lucrate cu mîna, din pastă grosolană sau mai bună, s-au mai găsit și altele cu pereții mai netezi și mai subțiri, lucrate la roată, din pastă mai bună și mai bine arsă, care de obicei are culoarea roșie-portocalie. Vasele acestea, socotite ca fiind de tranziție de la specia lucrată cu mîna la cea lucrată la roată, se caracterizează atît prin profilul mai reliefat al formei, cît și mai ales prin decorul din linii drepte sau vălurite, care uneori este asociat cu acela din impresiuni de piepteni sau de șnur înfășurat.

În afară de aceste forme de vase, caracteristice pentru grupul Romen, s-au mai găsit și amfore de formă ovală din grupul Saltovo-Maiatîk, care ne ajută la datarea grupului Romen-Borșevo, întrucît ele au fost datate în grupul Saltovo-Maiatîk pe bază de monede bizantine și orientale.

Din restul inventarului de uz casnic mai fac parte doar cîteva cuțite de fier întregi și fragmentare; mînere, ace pentru plase, sule și alte obiecte de os: fusaiole bitronconice și ovale și conuri de lut ars, de întrebuințare neprecizată, care se întîlnesc în toate locuințele, precum și mărgelile de sticlă și pastă.

Relativ la oasele de animale din cuprinsul așezărilor din grupul Romen, s-a constatat că majoritatea sînt de vite domestice, ca de exemplu de vacă, oaie, porc și cal și numai foarte puține de animale sălbatice. După cum s-a arătat însă de I. I. Leapușkin, aceste concluzii sînt provizorii, întrucît ele se bazează pe material osteologic puțin numeros, provenind numai din horodiștile cu un singur strat de cultură de la Petrovskoe și Opoșnia.

În general, după cum observă I. I. Leapușkin, deși resturile de cultură materială descoperite în cuprinsul așezărilor de tip Romen-Borșevo sînt încă reduse ca număr, ele totuși confirmă « caracterul primitiv și arhaismul acestei culturi », ceea ce s-a remarcat și de N. E. Makarenko și P. N. Treteakov. De asemenea, asupra arhaismului culturii Romen s-a mai pronunțat recent și M. I. Braicevski, cu prilejul analizei datelor relative la anții din descrierile lui Pseudo-Mauricius<sup>1</sup>.

De altfel, N. E. Makarenko fiind sub impresia arhaismului culturii Romen a coborît, pe nedrept, limita cronologică inferioară a acestui grup pînă în « adîncimea veacurilor ».

<sup>1</sup> M. I. Braicevski, Ob « antah » Pseudomavriiia. « Sovetskaia Etnografia », 1953, nr. 2, p. 30.

Ulterior, în legătură cu cronologia grupului Romen, s-a constatat că pentru unele așezări poate fi precizată numai limita lor cronologică superioară în secolul al X-lea și chiar la începutul secolului al XI-lea. Spre deosebire de aceasta, limita cronologică inferioară nu poate fi stabilită decît aproximativ în secolul al IX-lea și chiar în secolul al VIII-lea, pe baza stratigrafiei și a volumului stratului de cultură.

În schimb, după cum s-a arătat, grupul Borșevo oferă mai multe elemente pentru date. Pe baza lor, încă din 1928-1929, P. P. Efimenko a datat acest grup în secolele IX—X. Această datare a fost acceptată recent și de I. I. Leapușkin, care a extins-o și la grupul Romen, lărgind uneori cadrul cronologic cu un secol, atît în sus cît și în jos. În sprijinul acestei datări, I. I. Leapușkin a adus dovezi din grupul Borșevo, în special din horodiștea Bolșoe Borșevo, unde alături de ceramica de import de tip Saltovo-Maiatšk, datată în secolele VIII—X pe bază de monede orientale și bizantine, s-au mai găsit monede arabe de la Abbasid Mustain (862—866), folosite ca pandantive, și imitații după dirhemii lui Sammanid-ibn-Ahmedi (914—943), precum și o cataramă de fier de tip ungar și cîteva mărgelile din secolele IX—X. După I. I. Leapușkin, această datare a mai fost confirmată atît prin descoperirea unui cercl cu pandativ cu bobite și a unui obiect de corn cu partea posterioară în formă de cap de animal din horodiștea de la Gocevo și a fragmentului de amforă de tip Saltovo-Maiatšk din horodiștea de la Opoșnia, cît și printr-o cataramă de aramă dintr-un mormînt din curganul de lîngă horodiștea Bolșoe Borșevo.

I. I. Leapușkin, susținînd această datare în studiul său din 1947 asupra cronologiei grupului Romen-Borșevo, a combătut cealaltă datare, mai răspîdită în literatura sovietică de specialitate, a lui B. A. Ribakov, după care grupul acesta se plasa în secolele VI—VII, fiind pus în legătură cu anții. Această datare, adoptată și de alți cercetători sovietici, în urma lucrărilor lui B. A. Ribakov, este de nesusținut, după I. I. Leapușkin, întrucît B. A. Ribakov pentru a apropia grupul Romen-Borșevo de antichitățile epocii anților (secolele VI-VII), pe de o parte a ridicat data unor monumente mai vechi din horodiștea de la Belskoe, iar pe de altă parte a coborît datele monumentelor mai noi și anume a tezaurului de la Jelznišk, datat în secolul al X-lea pe baza celor 258 de monede cufide și a mormîntului din curganul de la Stanița Romanovskaia pe Don, datat în secolul al VIII-lea cu ajutorul unei monede bizantine de aur de la Leon al III-lea Isaurianul. I. I. Leapușkin nu neagă că răspîndirea geografică a antichităților «epocii anților» din secolele VI—VII corespunde parțial și cu teritoriul culturii Romen-Borșevo. El observă însă că descoperirile de tezaur din epoca anților sînt izolate, neputînd fi legate de așezările sau mormintele unei populații sedentare, așa cum au fost anții, după izvoarele bizantine. În afară de aceasta, după I. I. Leapușkin, este greu de atribuit anților aceste descoperiri și din motivul că obiectele din perioada următoare, secolele VIII-X, din horodiștele grupului Romen-Borșevo, care aparțin sigur slavilor, probabil urmașilor anților, nu pot fi puse în legătură cu ele. În legătură cu descoperirile din epoca anților, observăm că I. I. Leapușkin își exprimă numai îndoiala, fără însă ca să încerce să rezolve problema din punct de vedere etnic.

I. I. Leapușkin menține datarea grupului Romen-Borșevo în secolele VIII-X și în studiul său din 1952, întrucît între timp nu au mai apărut alte elemente, care să împună revizuirea acestei datări. De altfel, recent și B. A. Ribakov admite

datarea grupului Romen-Borșevo tot în secolele VIII—X, susținând că nu poate fi pus în legătură cu anții, din cauza deosebirii în timp<sup>1</sup>.

Această datare nu exclude totuși posibilitatea ca unele aspecte arhaice, înrudite cu grupul Romen-Borșevo, cum ar fi acela din bazinul Nistrului superior, datat de cercetătorii Muzeului din Cernăuți, în secolele VIII—X, să aibă, după I. I. Leapușkin, limita cronologică inferioară mai înainte, chiar în secolele VI—VII. De altfel și în alte horodiști de tip Romen s-au identificat aspecte arhaice ale culturii de tip Romen, dateate în secolele VII—VIII și chiar mai de vreme, în secolele VI—VII<sup>2</sup>.

În sfârșit, în ceea ce privește apartenența etnică a grupului Romen-Borșevo, cercetătorii sovietici sînt astăzi de acord asupra originii lui slave. După cum s-a arătat, și B. A. Ribakov acum este de părere că horodiștile de tip Romen din secolele VIII—X nu mai pot fi atribuite anților, din cauza intervalului de timp mare dintre epoca anților și acest grup. La fel, și M. I. Braicevski susține că purtătorii culturii Romen nu sînt anții, ci probabil triburile slave răsăritene ale severianilor, întrucît datele relativ la anții lui Pseudo-Mauricius corespund severianilor, care la limita secolelor VI—VII au înlocuit pe anți<sup>3</sup>.

După I. I. Leapușkin, pe baza materialului arheologic din regiunea de pe malul stîng al Niprului se poate urmări cum populația acestui grup este legată de aceea din perioada următoare, a marilor cneji, din secolele X—XIII, deși prin aspectul lor exterior cele două culturi par să se deosebească net una de alta. În schimb, după același cercetător sovietic, nu se cunosc în această regiune elementele de cultură materială, care să indice legătura între populația grupului Romen-Borșevo și aceea anterioară a grupului «cîmpurilor de urne».

Deci, în urma cercetărilor făcute pînă în prezent în U.R.S.S. s-a ajuns la o serie de rezultate relativ la grupurile slave de tip Romen și Borșevo. S-a precizat că prin trăsăturile lor caracteristice, ca de pildă poziția așezărilor în locuri inaccesibile, locuințele în formă de semibordeie, aspectul general al ceramicii și înhumarea în curgane cu încăperi din lemn, aceste culturi se aseamănă între ele, justificîndu-se prin aceasta apartenența lor la o singură grupă, denumită Romen-Borșevo. Din acest punct de vedere, după I. I. Leapușkin, deosebirile dintre aceste culturi sînt numai de detaliu și încă nelămurite, iar încercările lui P. N. Treteakov de a atribui grupul Romen severianilor și grupul Borșevo viaticilor sînt bazate pe criterii neclare. În afară de aceasta nu se mai poate susține că mormintele de incineratie din curgane cu încăperi de lemn sînt caracteristice numai pentru grupul Borșevo așa cum s-a presupus, întrucît ulterior s-a recunoscut acest rit funerar și în interiorul teritoriului grupului Romen.



Rezultatele recente ale cercetărilor sovietici cu privire la grupul Romen-Borșevo prezintă importanță și pentru arheologia țării noastre, în special a Moldovei, întrucît, cu prilejul săpăturilor și cercetărilor de suprafață din 1953 din

<sup>1</sup> B. A. Ribakov, Problema obrazovaniia drevnerusskoi narodnosti v svete trudov I. V. Stalina. «Voprosi Istorii», 1952, nr. 9, p. 55, nota 60. În traducerea în limba romină a acestui studiu, din «Studi», anul VI, 1953, nr. 1, p. 181, nota 1, dintr-o greșală de tipar s-au trecut «secolele VII—X», în loc de VIII—X, așa cum este în ediția rusă. Vezi de același autor și studiul Drevnei Rusi, din «Sovetskaia Arheologhiia», 1953, XVII, p. 42, nota 1, în care horodiștile de tip Romen sînt dateate tot în secolele VIII—X.

<sup>2</sup> Cf. M. I. Braicevski, op. cit., p. 32.

<sup>3</sup> Ibidem, p. 32 și urm.

Moldova, s-au descoperit acolo resturi de locuire înrudite cu acelea din grupul Romen-Borșevo.

Pînă în prezent, cele mai multe și mai caracteristice dintre aceste resturi de locuire sînt acelea dintr-o întinsă așezare de la Hlincea-Iași, unde sînt suprapuse de altele din epoca feudală, după cum s-a arătat și în raportul preliminar de săpături din 1953<sup>1</sup>. La Hlincea-Iași, din punct de vedere stratigrafic, resturile de locuire înrudite cu cele din așezările de tip Romen-Borșevo se pot deosebi de celelalte din secolele XI—XII. În schimb, delimitarea stratigrafică a acestora din urmă față de acelea mai noi, eventual din secolele XIII—XIV, este dificilă și uneori chiar imposibilă, ca și în genere față de alte resturi feudale mai noi, din secolele XV, XVII și XVIII de pe acest loc, din cauza alunecărilor de teren și a șiroierilor, la care se adaugă și diferite lucrări de sapă efectuate în decursul timpului de către oameni.

Cu prilejul lucrărilor din 1953 de la Hlincea-Iași au fost săpate cîteva gropi și două bordeie puțin adîncite de pe o pantă lină de lîngă poalele de vest ale înălțimii Cetățuia. În afară de aceste bordeie, care au fost cercetate în întregime, sînt indicii că mai sînt și altele, atît în cîteva locuri din sectorul nordic, unde s-au găsit porțiuni din pietre și fragmente ceramice lucrate cu mîna, cit și eventual și în sectorul central, unde în afară de mai multe fragmente ceramice grosolane lucrate cu mîna, s-a descoperit și un cuptor pentru încălzit și copt, în formă de potcoavă. O locuință de acest fel, precum și o ceramică similară se descoperise și în 1952 în sectorul sudic, atribuindu-se atunci în mod greșit această ceramică neoliticului<sup>2</sup>.

Gropile săpate sînt de dimensiuni mici și mijlocii și puțin adînci. Ele au în plan forma rotund-ovală și conțin în pămîntul lor de umplutură oase de animale și mai multe fragmente ceramice lucrate cu mîna.

Bordeiele cercetate în 1953 sînt puțin adînci, au forma rectangulară, aproape pătrată, cu laturi ale căror lungimi variază între 3—4 m. În interiorul fiecărei bordei — și la unul și în afara lui — s-a găsit cite un cuptor pentru încălzit și copt, în formă de potcoavă, săpat dintr-un bloc de pămînt cruțat de la săpatul bordeiului. În două cazuri vatra cuptorului a fost construită pe o platformă de piatră nisipoasă, iar în altul, direct pe pămînt. La unul din bordeie s-au putut face observații și în legătură cu intrarea, care era în pantă, probabil prin distrugerea treptelor.

În general, aceleași caracteristici le are și bordeiul din sectorul sudic, săpat aproape în întregime în 1952. Acesta, în schimb, are interiorul ceva mai complicat, datorită atît unei prispe de pămînt, puțin înaltă, cruțată de la săpat lîngă latura de nord a bordeiului și ocupată parțial de un cuptor în formă de potcoavă, cit și unei gropi de lîngă latura sudică a unei lavițe, rotundă în plan și puțin adîncă, în care s-au găsit cîteva fragmente ceramice, bucățele de cărbune și pietre.

În afară de acestea, în pămîntul de umplutură din interiorul bordeiilor, în jurul cuptoarelor și, în parte, și pe ele, s-au găsit pietre sparte și colțuroase, din gresie și calcar, peste care uneori s-au suprapus și șiruri de pietre de rîu, ca în bordeiul din sectorul sudic. Deocamdată, din lipsă de observații mai concludente, nu se pot face decît presupuneri relativ la scopul la care au putut servi aceste pietre. Astfel, s-ar putea ca unele din ele să fie în legătură cu cuptorul, iar altele cu baza exterioară a pereților locuinței, prin analogie cu reconstituiri

<sup>1</sup> Vezi « S.C.I.V. », anul V, 1954, nr. 1—2, p. 233—245 . . . . .

<sup>2</sup> Vezi « S.C.I.V. », anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 324, fig. 11, și p. 327.



recente ale locuințelor feudale timpurii de la Echimăuți (raionul Rezina) din R.S.S. Moldovenească<sup>1</sup>.

De asemenea, tot în interiorul bordeielor s-au mai găsit oase de animale, câteva bucățele de cărbune, fragmente ceramice din vase din pastă grosolană, lucrate numai cu mîna, o bucată plată dintr-o sulă de os, o jumătate dintr-un obiect plat și rotund din lut ars, decorat cu adîncituri rotunde și o bucată dintr-o gresie pentru ascuțit, de culoare verde.

Deocamdată, caracteristice pentru inventarul acestei locuințe sînt numai fragmentele ceramice lucrate cu mîna, dintr-o pastă grosolană, poroasă, neomogenă și foarte sfărîmicioasă, de culoare neagră în interior și deschisă pe fețele exterioare, care conține de obicei pietricele și cioburi pisate și, mai rar, scoici fărîmiate. În afară de această specie ceramică mai este și o alta, lucrată tot cu mîna, însă dintr-o pastă mai consistentă și omogenă, cu cioburi pisate și uneori cu foarte puține pietricele în compoziția ei. În ambele cazuri, vasele lucrate cu mîna se caracterizează prin forme neregulate cu pereții groși și printr-o bulbucare a suprafeței pereților, provocată atît de impuritățile din pastă, cît și de felul grosolan în care s-a fasonat vasul. Fragmentele ceramice descoperite provin din oale și tipsii, caracterizate în special prin fundul îngroșat. Oalele au fundul mult mai îngust decît gura și marginea dreaptă sau răsfrîntă, nedecorată sau decorată pe buză cu alveole sau creștături oblice. La fel și marginea scundă a tipsiilor este uneori decorată cu alveole sau creștături verticale sau oblice. În afară de aceasta, unele din fragmentele de oale sînt decorate pe umăr cu motive din linii simple vălurite largi și mai mult sau mai puțin regulate, iar altele, din forme probabil înrudite, cu cercuri imprimate.

Printr-o coincidență fericită, o ceramică similară a fost descoperită în 1953 în mai multe localități din Moldova, în urma cercetărilor efectuate de către colectivul șantierului Suceava al Muzeului de antichități din Iași. Dintre acestea, în primul rînd trebuie de amintit Suceava, punctul La Șipot și apoi Iași-Cartier Ciurchi, Miroslova și Valea Lupului (raionul Iași), Spinoasa (raionul Tg. Frumos), Dănești, punctul La Meri (raionul Codăești), probabil Bîrlad etc.<sup>2</sup>.

La Suceava, această specie ceramică provine probabil tot dintr-un bordei, iar la Spinoasa, pe același loc cu fragmente ceramice lucrate cu mîna s-au găsit și altele, lucrate la roată înceată și decorate cu benzi de linii vălurite și orizontale, care datează probabil din aceeași vreme cu fragmentele ceramice lucrate cu mîna. Asocierea celor două specii ceramice de la Spinoasa pare să fie confirmată în urma cercetărilor întreprinse acolo în toamna anului 1953 de către Trifu Martinovici, delegatul Muzeului național de antichități<sup>3</sup>.

Tot în legătură cu specia ceramică lucrată cu mîna trebuie de pus și cîteva fragmente ceramice de la Fundul Herței (raionul Dorohoi)<sup>4</sup> și Moldovenești (raionul Turda)<sup>5</sup>, descoperite mai demult, precum și eventual urnele de incinerare de la Sărata-Monteoru<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> G. B. Fedorov, Gorodișce Ekimăuți, p. 116 și fig. 50.

<sup>2</sup> Cf. «S.C.I.V.», anul V, 1954, 1—2, p.300, 314—315.

<sup>3</sup> Materialul recoltat cu prilejul acestor cercetări se află în colecțiile Muzeului național de antichități.

<sup>4</sup> C. Ambrojevici și Radu Popovici, Zur vorgeschichtlichen und mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi, în «Dacia», 1941—1944, IX—X, p. 120, fig. 4, 19.

<sup>5</sup> În Muzeul de antichități din Cluj, se păstrează două fragmente, dintre care unul dintr-o tipsie din pastă grosolană, iar altul dintr-o oală din pastă mai bună și decorată cu creștături pe buză.

<sup>6</sup> Vezi «S.C.I.V.», anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 83 și urm.

Avîndu-se în vedere descoperirile de pînă acum ale speciei ceramice lucrate cu mîna din Moldova, se poate presupune că în viitor, în urma cercetărilor de pe teren și a reanalizării materialelor din muzee, numărul acestor descoperiri va crește mult în Moldova.

Aspectul de cultură materială, identificat recent în Moldova este înrudit cu acela din așezările culturii vechi slave Romen-Borșevo, atît în ceea ce privește tipul de locuință cît și inventarul ceramic. Astfel, caracteristicile bordeielor noastre relativ la adîncime, formă, dimensiuni, cuptor, prispă și chiar groapa din interior se reîntîlnesc întocmai în așezările grupului Romen-Borșevo. La fel și în ceea ce privește caracteristicile principale ale ceramicii lucrate cu mîna, ca de exemplu tehnica pastei, formele de oale și de tipsii cu fundul gros și în parte decorul, în special din alveole și creștături pe buza vasului, se regăsesc în cea mai mare parte și la ceramica așezărilor grupului Romen-Borșevo. În afară de aceasta, avîndu-se în vedere descoperirea de ceramică lucrată la roată de la Spinoasa, este posibil ca prin cercetările viitoare de la noi să se confirme și în alte locuri din Moldova asocierea dintre această specie ceramică și aceea lucrată cu mîna, ca în așezările grupului Romen-Borșevo.

Pentru o cît mai bună încadrare a acestor resturi de locuire din Moldova va trebui să se ia în considerație și materialele slave timpurii foarte apropiate de acelea ale grupului Romen-Borșevo, descoperite recent în așezările de pe Nistrul superior de către colaboratorii Muzeului din Cernăuți.

Din punct de vedere cronologic, resturile de locuire descoperite recent la noi, în Moldova, datează probabil din secolele VIII-X, prin analogie cu cronologia grupului Romen-Borșevo, stabilită de către cercetătorii sovietici. În stadiul actual al cercetărilor de la noi, nu putem ști dacă limita lor inferioară coboară în secolele VII-VIII sau chiar pînă în secolele VI-VII, așa cum presupune cercetătorul sovietic I. I. Leapușkin pentru materialele slave timpurii de tip arhaic de pe Nistrul superior<sup>1</sup> sau M. I. Braicevski pentru unele aspecte arhaice ale culturii de tip Romen<sup>2</sup>. Observăm numai, că această datare a limitei inferioare a culturii de tip Romen coincide în parte și cu aceea a urnelor de incinerare de la Sărata-Monteoru, care pe baza asocierii cu unele obiecte de metal caracteristice au fost plasate în secolul al VII-lea, în special spre sfîrșitul acestui secol.<sup>3</sup>

Această încadrare a descoperirilor recente din Moldova s-a putut face numai datorită rezultatelor obținute în ultima vreme de cercetătorii sovietici cu privire la grupul Romen-Borșevo.

Avîndu-se în vedere aceste rezultate subliniem, că resturile de locuire descoperite recent în Moldova, înrudite cu acelea din grupul Romen-Borșevo din teritoriul Rusiei — regiune în care după B. A. Ribakov se plasează uniunea de triburi slave din secolele VI—VII, nucleul poporului vechii Rusii din secolele IX—XIV<sup>4</sup> — au o deosebită importanță și semnificație istorică. Astfel, prin ele se confirmă din punct de vedere arheologic prezența în Moldova a triburilor străvechi de slavi răsăriteni din timpul dezagregării comunității patriarhale, documentate aici pentru prima dată în mod sigur atît prin felul de locuințe, bordeie puțin adîncite, cît și mai ales prin ceramica lucrată cu mîna a cărei folosință se pare că se

<sup>1</sup> I. I. Leapușkin, Ranneslaveanskîe poseleniia dneprovskogo lesostepnogo levoberejia, p. 38, nota 3.

<sup>2</sup> M. I. Braicevski, op. cit. p. 32.

<sup>3</sup> Vezi «S.C.I.V.», anul IV, 1953, nr. 1—2, p. 85.

<sup>4</sup> Cf. B. A. Ribakov, Drevnei Rusi, p. 38 (harta) și p. 37 și urm.

generalizează pînă în secolele IX—X, cînd ia o mare dezvoltare ceramica lucrată la roată.

În stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem aspectul culturii materiale a populației autohtone din această vreme. Din acest motiv, din lipsă de cercetări, nu știm în ce măsură ceramica lucrată la roată din această vreme, descoperită în Moldova, deocamdată numai la Spinoasa, reprezintă sau nu un element local, care se menține alături de ceramica grosolană lucrată cu mîna de factură slavă.

Pe de altă parte, nu cunoaștem pentru această vreme pe teritoriul țării noastre așezări care să poată fi atribuite exclusiv slavilor sau numai autohtonilor. Avîndu-se în vedere caracterul migrației slavilor, credem că așa ceva nu este posibil, întrucît triburile locale au conviețuit cu cele slave în cuprinsul aceluiași așezări.

Elementele de caracter slav din cultura materială a populației locale se datoresc conviețuirii cu triburile cele mai apropiate de slavi răsăriteni, precum și mai tîrziu legăturilor cu statul din Kiev și cu cnezatul din Halici.

În ce privește triburile de slavi răsăriteni, în secolele VIII—X, și poate și mai înainte, localnicii au fost în legături strînse cu triburile înrudite cu acelea ale grupului Romen-Borșevo din regiunea Niprului mijlociu, iar mai tîrziu, în secolele X—XII, probabil cu tîvertii, considerați de cercetătorii sovietici ca băștinași în regiunea Nistrului și despre care în «Povestea vremurilor de demult» ni se spune că au ocupat un teritoriu mai întins, de la Nistru la mare, ajungînd la vest pînă la Dunăre<sup>1</sup>. Astăzi, tîvertii sînt considerați ca principalii creatori ai culturii materiale de la Nistru în timpul marelui principat<sup>2</sup>. Alături de aceștia se presupune că la crearea acestei culturi și-au dat contribuția și slavii care s-au deplasat în a doua jumătate a primului mileniu de la nord-est spre sud-vest<sup>3</sup>.

În afară de aceasta, după cum se știe, existența slavilor răsăriteni în Moldova este dovedită prin numeroasele elemente slave răsăritene, din toponimie și lexic, denumite de unii filologi ruso-rutene. Astfel, filologii care s-au ocupat cu această problemă susțin că cele peste cîteva sute de numiri de munți, ape, văi și dealuri din Moldova, precum și numeroasele cuvinte relativ la viața gospodărească a omului simplu din Moldova sînt vechi, nefiind împrumuturi recente<sup>4</sup>. Elementele slave răsăritene din toponimie și lexic se întîlnesc în număr mare numai în Moldova și Bucovina, în special în nordul și centrul Moldovei, și sînt foarte puține în Muntenia și Transilvania, unde, în schimb, predomină elementele sud-slave<sup>5</sup>.

Descoperirile arheologice recente din Moldova vin în sprijinul cercetărilor filologice cu privire la elementele slave răsăritene din toponimia și lexicul Moldovei. Astfel, pe de o parte, prin descoperirea resturilor de cultură materială înrudite cu cele de tip Romen-Borșevo se poate presupune că influența slavă răsăriteană din toponimia și lexicul Moldovei este mai veche, datînd deocamdată, pe baza dovezilor arheologice existente, din secolele VIII—X, dacă nu și de mai înainte, iar pe de altă parte, prin numărul mereu crescînd al descoperirilor de așezări din această vreme în Moldova, se confirmă constatarea filologică relativ la marea răspîndire a toponimicelor și cuvintelor slave răsăritene din lexicul Moldovei.

În această epocă, societatea din Moldova nu era încă împărțită în clase. Avîndu-se în vedere rezultatele cercetărilor sovietici asupra societății slave răsăritene din R. S. S. Moldovenească și de mai departe, se poate presupune

<sup>1</sup> G. B. Fedorov, Tîverti, p. 252 și urm.

<sup>2</sup> G. B. Fedorov, Gorodișce Ekimăuți, p. 107.

<sup>3</sup> Ibidem.

<sup>4</sup> Cf. Margareta C. Ștefănescu, Elementele rusești-rutene din limba romînească și vechi-mealor. Iași, 1925, p. 100 și urm.

<sup>5</sup> Ibidem, p. 108 și urm.

că baza orînduirii sociale nu mai era obștea gentilică, ci cea teritorială sătească, care s-a dezvoltat apoi pe baza marii familii patriarhale obștești<sup>1</sup>.

Din descoperirile arheologice de pînă acum rezultă că în epoca corespunzătoare grupului Romen-Borșevo, meseriile nu sînt încă despărțite de agricultură<sup>2</sup>. Deci, în această vreme nu poate fi vorba de apariția orașelor, horodiștile fiind doar puncte întărite, în care locuiau probabil unii proprietari funciari bogați, de care depindeau țăranii liberi din obștea sătească a satelor neîntărite din jur.

Pentru determinarea formațiunii social-economice a societății respective trebuie să se precizeze cine sînt aceia pe care îi exploatau proprietarii funciari bogați.

După savantul sovietic B. D. Grekov, au lucrat pentru aceștia la început oamenii din casa lor, adică sclavii și apoi și țăranii, care în societatea fără de clase erau liberi, iar în societatea pe clase au căzut sub stăpînirea nobililor, devenind smerzi<sup>3</sup>.

În vremea în care ne interesează, baza producției o constituia probabil tot munca țăranilor liberi din obștea sătească, care sînt treptat aserviți de proprietarii funciari bogați<sup>4</sup>.

Relațiile social economice din această vreme se încadrează în perioada de descompunere a comunei patriarhale și de trecere la societatea pe clase, în perioada denumită de B. D. Grekov « semipatriarhală semifeudală », după terminologia lui I. V. Stalin relativ la trecutul azerbaigeanilor și al altor cîteva popoare<sup>5</sup>.

În această perioadă de geneză a feudalismului din Moldova se poate presupune, prin analogie cu cele constatate de cercetătorii sovietici, că triburile de slavi răsăriteni au contribuit la grăbirea procesului de feudalizare, prin dezvoltarea agriculturii, determinat de dezvoltarea forțelor de producție, prin supunerea crescîndă cu caracter feudal a țăranilor liberi (dijma) și prin accentuarea diferențierilor sociale dintre șefii locali și masa țăranilor. Procesul acesta de feudalizare se va dezvolta apoi în secolele XI—XIII, în urma relațiilor cu tîvertii, cu statul din Kiev și cnezatul din Hălci și se va maturiza în secolul al XIV-lea, odată cu formarea statului feudal de sine stătător al Moldovei.

În lumina acestor considerații istorice rezultă că în procesul de dezvoltare a feudalismului în Moldova, un rol important l-au avut slavii din răsărit. Din nefericire, în stadiul actual al cercetărilor de la noi, etapele acestei dezvoltări sînt foarte puțin cunoscute. Astfel, dovezile arheologice pe care le avem deocamdată pentru secolele VIII—XIII sînt puțin numeroase, iar pentru secolele VI—VIII lipsesc cu totul pînă în prezent.

Din acest punct de vedere, descoperirile recente din nordul Moldovei din secolele VIII—XIII prezintă o deosebită importanță, întrucît prin ele se aduce o contribuție cu privire la perioada în care a avut loc procesul de formare a poporului român și a limbii romîne, precum și a feudalismului în Moldova.

<sup>1</sup> Cf. Istoria Moldaviei, sub redacția A. D. Udaltov și L. V. Cerepnin. Chișinău, 1951, vol. I, p. 53. Vezi și P. N. Treteakov, Starodavni, sloveanski gorodișcea u verhnii tecii Vorskla, în « Arheologhiia », Kiev, 1947, I, p. 139, după care gruparea așezărilor de tip Romen-Borșevo corespunde unor relații sociale proprii societății patriarhale.

<sup>2</sup> Vezi M. I. Braicevski, op. cit., p. 30, după care la purtătorii culturii Romen nu se concretizase procesul de separare a meseriilor de agricultură.

<sup>3</sup> B. D. Grekov, Periodizarea istoriei U.R.S.S. în lumina învățăturii tovarășului Stalin, 1952, p. 9.

<sup>4</sup> Prin analogie cu viața socială a teritoriului carpato-dunărean în secolele VI—VIII, descrisă în Istoria Moldaviei, loc. cit.

<sup>5</sup> B. D. Grekov, op. cit., p. 22 și urm. cu remarcă că după autor această perioadă de tranziție din istoria slavilor răsăriteni datează din secolele VI—VIII.

# РЕЗУЛЬТАТЫ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ СОВЕТСКИХ АРХЕОЛОГОВ, КАСАЮЩИЕСЯ ПОСЕЛЕНИЙ ТИПА РОМЕН- БОРШЕВО, И ЗНАЧЕНИЕ ИХ ДЛЯ АРХЕОЛОГИИ РНР

## (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В первой части сообщения автор, основываясь главным образом на трудах И. И. Ляпушкина, указывает на стадию расследований группы Ромен-Боршево в СССР.

После разъяснений, данных относительно названия группы, приводится краткий исторический обзор, а затем наиболее доказательные выводы, вытекающие из расследований, произведенных в области днепровского левобережья, что касается распространения, стратиграфии, внешнего облика, внутренней структуры, бытовых форм поселений, хронологии и определения этнического состава носителей культуры типа Ромен-Боршево.

Что касается распространения этой группы, то И. И. Ляпушкин уточнил ее пределы в области днепровского левобережья и показал, что ее характерные черты встречаются и в других областях СССР — на севере до Москвы, а на западе и юго-западе до верхнего днестровского бассейна.

Из сделанных на основании исследований советских археологов выводов следует, что группа Ромен-Боршево характеризуется поселениями вида городищ и селищ с прямоугольными полуземлянками, внутри которых были найдены печи для отопления жилищ и приготовления пищи, лежанки и ямы, кости домашних и диких животных, а также предметы домашнего обихода, отличающиеся своим примитивным характером.

Среди предметов домашнего обихода главное место занимает ручная керамика из грубой или тонкой пасты, наряду с которой была обнаружена и керамика, изготовленная на гончарном круге, но из более тонкого и лучше обожженного теста.

С хронологической точки зрения И. И. Ляпушкин датирует обычно группу Ромен-Боршево VIII—X вв., что в настоящее время допускается и Б. А. Рыбаковым. Согласно И. И. Ляпушкину все же не исключается возможность, что иногда верхний хронологический предел группы Ромен-Боршево восходит к XI в., а нижний хронологический предел некоторых аспектов, родственных группе Ромен-Боршево, как например, аспект верхнего днестровского бассейна, датируется более ранним периодом, а именно VI—VII вв.

С этнической точки зрения носителями группы Ромен-Боршево являются не анты, как считалось раньше, а славяне.

Во второй части сообщения указывается значение выводов советских археологов, касающихся группы Ромен-Боршево для археологии РНР, и, главным образом, для Молдавии, так как в 1952 г. по случаю раскопок и поверхностных обследований были обнаружены остатки обитания, родственного обитаниям группы Ромен-Боршево.

Наибольшее число и наиболее характерные остатки обитания в Молдавии обнаружены в обширном поселении Глинча-Яссы, в котором до настоящего времени были вскрыты три неглубокие землянки прямоуг-

льной формы. Внутри землянок и вне одной из них найдено по одной печи формы подковы для отопления и выпечки. В другой землянке, выкопанной в 1952., найдена земляная лежанка и яма. Характерными для инвентаря этих жилых помещений являются лишь керамические фрагменты горшков и сосудов из грубого теста ручной работы.

Подобная керамика была недавно обнаружена и в других местах Молдавии, как например, в Сучаве, Яссах, Мирославе (район Яссы), Валя Лупулуй (район Яссы), Дэнешти (район Кодэешти), Бырладе и т. д. В Спиноасе, вместе с керамическими фрагментами ручной лепки, были найдены и фрагменты, изготовленные на гончарном круге.

Несколько керамических фрагментов, давно обнаруженных в Фундул Гэрцей (район Дорогой) и Молдовенешти (район Турда), а также, возможно, и урны с трупосожжением из Сэрата-Монтеору можно также поставить в связь с типом керамики ручной работы.

Аспект материальной культуры, недавно идентифицированной в Молдавии, является родственным аспекту поселений древнеславянской культуры типа Ромен-Боршево как с точки зрения типа поселения и обитания, так и с точки зрения керамического инвентаря.

С точки зрения хронологии этот аспект, вероятно, датируется VIII—X вв. по аналогии с группой Ромен-Боршево. В актуальной стадии исследований нельзя установить, доходит ли ее нижний предел до VII—VIII или даже до VI—VII вв.

На основании этих остатков обитания можно хронологическим путем установить наличие в Молдавии восточных древнеславянских племен времен распада патриархальной общины. Равным образом, открытием этих остатков обитания пополняются и подтверждаются филологические констатации относительно восточнославянских элементов молдавской топонимии и лексики.

Можно полагать, что в этот период распада патриархальной общины и перехода Молдавии к классовому обществу восточные славяне сыграли важную роль.

## LES RÉSULTATS DES DERNIÈRES RECHERCHES ENTREPRISES PAR LES ARCHÉOLOGUES SOVIÉTIQUES AU SUJET DES ÉTABLISSEMENTS DU TYPE ROMEN-BORCHÉVO ET LEUR IMPORTANCE ARCHÉOLOGIQUE POUR LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

### (RÉSUMÉ)

S'étayant surtout des travaux de I. I. Ljapouchkine, l'Auteur montre dans la première partie de cette Note le stade actuel des recherches entreprises en U.R.S.S. au sujet du groupe Romen-Borchévo.

Après avoir donné des explications concernant le nom du groupe, l'Auteur fait un bref historique, puis expose les résultats les plus concluants des recherches entreprises dans la région située sur la rive gauche du Dniéper en ce qui concerne l'expansion, la stratigraphie, l'aspect extérieur, la structure intérieure et les formes de vie, propres à ces établissements, la chronologie et la détermination ethnique des représentants de la culture du type Romen-Borchévo.

I. I. Liapouchkine a trouvé comme limites de l'étendue de ce groupe la région située sur la rive gauche du Dniéper et il a montré que les traits caractéristiques de ce groupe se retrouvent également dans d'autres régions de l'U.R.S.S. : au nord jusqu'à proximité de Moscou et vers l'ouest et le sud-ouest jusqu'au bassin supérieur du Dniester.

Des recherches entreprises par les archéologues soviétiques, il ressort que le groupe Romen-Borșevo est caractérisé par des établissements présentant la forme de *horodishité* et *silishité* (des emplacements de cités et de villages anciens) avec des demi-huttes rectangulaires, à l'intérieur desquelles on a trouvé des fours à cuire et de chauffage, des vérandas et des fosses, des os d'animaux domestiques et sauvages, ainsi que des objets d'usage domestique qui ont un caractère primitif.

Parmi les objets d'usage domestique, la première place échoit à la céramique façonnée à la main, d'une pâte grossière ou de bonne qualité, à côté de laquelle on a également trouvé une céramique travaillée au tour, d'une pâte de meilleure qualité et mieux cuite.

I. I. Liapouchkine estime que le groupe Romen-Borșevo date, en général, des VIII<sup>e</sup> — X<sup>e</sup> siècles, date acceptée dernièrement par B. A. Rybakov aussi. Selon I. I. Liapouchkine, il n'est cependant pas impossible que la limite chronologique supérieure du groupe Romen-Borșevo aille jusqu'au XI<sup>e</sup> siècle et que la limite chronologique inférieure de certains aspects apparentés au groupe Romen-Borșevo, tels ceux du bassin du Dniester supérieur, remonte même jusqu'aux VI<sup>e</sup>—VII<sup>e</sup> siècles.

Au point de vue ethnique, les représentants du groupe Romen-Borșevo sont les Slaves, non pas les Antes, comme on l'avait supposé auparavant.

Dans la seconde partie de cette Note, on cherche à montrer l'importance des résultats obtenus par les archéologues soviétiques au sujet du groupe Romen-Borșevo pour les études archéologiques de la République Populaire Roumaine, spécialement pour la Moldavie, vu que l'on a découvert, dans cette région, en 1953, lors des fouilles et des recherches qui y ont été effectuées à la surface du sol, des traces d'habitation apparentées à celles du groupe Romen-Borșevo.

Les plus nombreuses et les plus caractéristiques de ces traces d'habitation de Moldavie ont été trouvées dans la station de Hlincea-Iassy où l'on a déblayé jusqu'à présent trois huttes rectangulaires, peu profondes, et plusieurs fosses. A l'intérieur des huttes, et pour l'une d'elle à l'extérieur aussi, on a découvert des fours en forme de fer à cheval. On a également trouvé, dans une autre hutte, découverte en 1952, une sorte de véranda en terre et une fosse. Pour l'instant, seuls les tessons céramiques provenant des pots et des plats façonnés à la main, en pâte grossière, caractérisent l'inventaire de ces habitations.

On a récemment découvert une céramique similaire encore dans d'autres endroits de la Moldavie, par exemple à Suceava, Iași, Miroslava et Valea Lupului (district de Iași), Dănești (district de Codăești), Bîrlad, etc. A Spinoasa, on a trouvé au même endroit que les tessons céramiques façonnées à la main, d'autres tessons de céramique travaillée au tour.

Quelques tessons céramiques de Fundul Herței (district de Dorohoi) et de Moldovenești (district de Turda), découverts il y a déjà quelque temps, et, éventuellement, les urnes à incinération de Sărata-Monteoru sont à rapprocher des tessons de céramique façonnée à la main dont il a été fait mention ci-dessus.

L'aspect de la culture matérielle que l'on a récemment identifiée en Moldavie est apparenté aux aspects de culture matérielle propres aux établissements de la culture slave ancienne, du type Romen-Borșevo, tant en ce qui concerne le type d'établissement et d'habitation que l'inventaire céramique.

Cet aspect remonte probablement aux VIII<sup>e</sup> — X<sup>e</sup> siècles ainsi qu'on a pu l'établir par analogie avec la chronologie du groupe Romen-Borchévo. Au stade actuel des recherches on ne peut établir si sa limite inférieure atteint les VII<sup>e</sup> — VIII<sup>e</sup> siècles ou si elle remonte jusqu'aux VI<sup>e</sup> — VII<sup>e</sup> siècles.

Ces traces d'habitations attestent, au point de vue archéologique, la présence, en Moldavie, des très anciennes tribus de Slaves orientaux, au temps de la désagrégation de la communauté patriarcale. La découverte de ces traces d'habitation complète et confirme également les résultats d'ordre philologique obtenus au sujet des éléments slaves orientaux dans la toponymie et le lexique de la Moldavie.

Durant cette période de décomposition de la commune patriarcale et de transition à la société divisée en classes, il est permis de supposer qu'en Moldavie un rôle important échut aux Slaves orientaux.

---